

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора філологічних наук, професора

Зимомрі Івана Миколайовича

про дисертацію Маркової Мар'яни Василівни

«Поезія Джона Донна в контексті петрарківського дискурсу англійської літератури XVI – початку XVII століття: герменевтичні аспекти»,

поданої на здобуття

наукового ступеня доктора філологічних наук

зі спеціальності 10.01.06 – теорія літератури

Актуальність обраної теми та її зв'язок з відповідними планами галузей науки. Актуальність дисертації М. В. Маркової визначається необхідністю ґрунтовного теоретичного осмислення петраркізму як ключового явища європейської літератури, що досі недостатньо досліджене в українському літературознавстві. Незважаючи на значний інтерес до творчості Франческо Петрарки, в українській науці петрарківська традиція здебільшого розглядається як вузька течія ренесансної поезії, що базується на неоплатонічній концепції кохання та нормативних положеннях, закладених у трактаті «Роздуми у прозі про народну мову» (1525) П'єтро Бембо. Такий підхід обмежує розуміння петраркізму лише певним історичним періодом, тоді як західна наукова думка (Г. Брейден, Е. Вілкінз, Г. Воллер) трактує його як тривалу мистецьку традицію, що зберігала помітний вплив і в постренесансну добу. Відтак, дисертація М. В. Маркової покликана заповнити цю наукову прогалину шляхом створення валідної теоретичної моделі петраркізму на основі поезії Джона Донна, яка, з одного боку, репрезентує складну взаємодію з традицією, а з іншого – демонструє її індивідуальне осмислення. Аналізоване дослідження пропонує герменевтичний підхід до вивчення рецепції та реінтерпретації петраркізму, що дозволяє розглядати його як риторичну матрицю – жорстку у формальному аспекті, проте достатньо гнучку у змістовому наповненні. Такий підхід відкриває перспективи застосування створеної моделі до різних національних літератур, зокрема – української. Отже, актуальність дослідження М. В. Маркової полягає в розширенні уявлень про петраркізм як динамічний міжкультурний феномен,

а також у виробленні нових аналітичних підходів до інтерпретації літературних традицій крізь призму герменевтики.

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження М. В. Маркової полягає в комплексному осмисленні феномена петраркізму, яке вперше в українському літературознавстві здійснено з урахуванням сучасних герменевтичних концепцій. Дисертація пропонує низку вагомих наукових результатів:

1. У дослідженні вперше в українському літературознавстві розглянуто петраркізм не лише як історично сформовану художню течію, а як цілісну систему сенсів і форм, що зазнавала постійної рецепції та реінтерпретації в різних національних літературах, зокрема в англійській. Такий підхід дає змогу подолати вузьке розуміння петраркізму як статичного явища ренесансної поезії.

2. У дисертації вперше запропоновано трактування петраркізму як герменевтичної моделі, що функціонує на рівні риторичних структур і смислових інваріантів, відкритих до різноманітних модифікацій у межах національних літературних традицій. Це дозволяє оцінювати петраркізм як методологічний інструмент аналізу літературних текстів різних епох і культур.

3. Дослідження висвітлює англійську версію петраркізму (на прикладі творчості Томаса Ваєтта, Генрі Говарда, Едмунда Спенсера, Філіпа Сідні, Джона Донна), простежує етапи її розвитку, взаємодію з континентальними зразками та національні особливості її адаптації. Відтак, у роботі вперше здійснено системний аналіз англійського петраркізму як культурного феномена, що поєднує традиційні мотиви з новими естетичними тенденціями доби.

4. Герменевтичний підхід дозволив виявити, що поезія Донна є не лише частиною петрарківської традиції, а й водночас її критичним переосмисленням. Дж. Донн вибудовує складні стосунки з канонічними мотивами петраркізму, демонструючи як їхню адаптацію, так і відхід від нормативності, що сприяє розширенню уявлень про антипетраркізм як явище.

5. Дисертація розкриває специфіку поетики творів Дж. Донна у контексті петрарківської традиції, зокрема його інтерпретацію центральних

мотивів – любові, краси, внутрішнього конфлікту. Встановлено, що Дж. Донна модифікує традиційні петрарківські образи, збагачуючи їх новими філософськими та теологічними смислами.

6. Уперше здійснено комплексне порівняння поетичних стратегій двох видатних представників англійського петраркізму – Філіпа Сідні та Джона Донна. Виявлено спільні та відмінні підходи до використання петрарківської образності, мотивів і риторичних засобів, що дозволяє визначити унікальність стилю кожного з поетів.

7. Дослідження висвітлює особливості адаптації петрарківської традиції в англійській літературі крізь призму творчості Дж. Донна. Зокрема, доведено, що митець використовує петрарківські формули для вираження національної ідентичності та релігійно-філософських концептів, що зближує його поетику із загальноєвропейськими тенденціями, але водночас зберігає суто англійську своєрідність.

Таким чином, результати дисертації роблять значний внесок у вивчення петраркізму як транснаціонального літературного феномена, пропонуючи нові методологічні підходи до його аналізу та застосування в сучасному літературознавстві.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність. Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, підтверджується результатами дослідження, проведеного дисертанткою, і загалом, не викликає сумніву. Авторка цілком аргументовано ставить собі за мету створити теоретичну модель петраркізму як поетичної традиції в англійській літературі XVI – поч. XVII ст. в художній інтерпретації Дж. Донна.

Аналіз дисертаційної роботи М. В. Маркової засвідчує продуманість і вмотивоване представлення дослідницького апарату, глибоке опрацювання докторанткою понятійного поля дослідження. Структура дисертації засвідчує виважений підхід автора до осмислення проблеми.

У першому розділі «Герменевтична модель петраркізму: теоретико-методологічні аспекти експлікації» М. В. Маркова обґрунтовує власну дослідницьку позицію щодо петраркізму, пропонуючи його трактування не лише як ренесансної формально-змістової системи, а й як панорамної мистецької традиції. Дисертантка розглядає петраркізм як сукупність різноманітних реакцій на поетичну спадщину Ф. Петрарки, які охоплюють епігонство, наслідування, стилізацію, полеміку, осучаснення та антипетраркізм. У межах свого дослідження М. В. Маркова встановила, що англійський петраркізм зазнав суттєвих трансформацій порівняно з італійською моделлю. Зокрема, дисертантка довела, що формальні зміни починаються вже у творчості Т. Ваєтта, який модифікував структуру сонета, виокремивши катрени та фінальний двовірш (с. 100–101). Здобувачка також відзначає внесок Г. Говарда, який утвердив національний варіант сонетної форми – «шекспірівський сонет» – та закріпив п'ятистопний ямб як характерний для англійської поезії розмір (с. 110). Ф. Сідні, як переконливо зазначає М. Маркова, експериментував із римуванням, увівши шестистопний ямб, тоді як Е. Спенсер ускладнив сонетну техніку, зменшивши кількість рим та застосувавши перехресне римування (с. 134). Дослідниця також встановила, що в англійському петраркізмі зазнали значних змін образи головних героїв. Ліричний герой трансформувався в образ придворного і дипломата, а жіночий образ поступово втратив божественний ореол, набуваючи рис жорстокості та відстороненості. М. В. Маркова справедливо підкреслює, що ця тенденція найбільш виразно проявляється у творчості Ф. Сідні, який змінює традиційний колір очей героїні на чорний, а Е. Спенсер, присвячуючи свій сонетний цикл реальній нареченій, поєднує традиційні петраркістські мотиви з новаторськими елементами (с. 134).

У дисертаційному дослідженні доведено, що англійський петраркізм модифікує й ліричний сюжет. Дисертантка стверджує, що якщо у Ф. Петрарки конфлікт між духовним і тілесним завершується смертю Лаури, то англійські автори пропонують компромісні рішення. М. В. Маркова аргументує, що у Т. Ваєтта любов постає як статичний сексуальний досвід, у Г. Говарда – як

джерело страждань, тоді як у Ф. Сідні конфлікт між платонічним та тілесним залишається невирішеним. Важливим внеском дослідниці є висновок про те, що англійський петраркізм розвивався як сукупність авторських інтерпретацій, які адаптують вихідну модель до національних поетичних традицій та культурно-історичних потреб Англії XVI–XVII століть.

У другому розділі «Трактування петраркізму в поетичній творчості Джона Донна» міститься належна наукова аргументація щодо інтерпретації літературної постаті поета в науковому дискурсі, розкриття петрарківських сенсів збірки «Пісні і сонети», висвітлення генологічних аспектів петрарківської традиції у Дж. Донна. Дисертантка визначила три основні етапи творчості Дж. Донна: перший – 90-ті роки XVI ст., коли створювалися сатири, епіграми, елегії та любовна лірика збірки «Пісні і сонети»; другий – початок XVII ст., період активної роботи над любовною та релігійною лірикою, поемами «Перші роковини» і «Другі роковини»; третій – останнє десятиліття життя поета, коли митець зосередився на проповідницькій діяльності. М. В. Маркова довела, що саме другий період найбільш пов'язаний із петрарківською традицією, хоча питання приналежності Дж. Донна до цього літературного напрямку залишається дискусійним.

Проаналізувавши наукові підходи до проблеми, дисертантка виокремила три групи дослідників: перші визнають безпосередній вплив петраркізму на Дж. Донна, другі – вважають його антипетраркістом, а треті – відзначають поєднання петрарківських і антипетрарківських тенденцій у його творчості. Спираючись на власну методологічну концепцію, М. В. Маркова стверджує: антипетраркізм постає невід'ємною складовою петрарківської традиції, що дозволяє розглядати творчість Дж. Донна як цілісну авторську інтерпретацію цієї літературної спадщини.

Дисертаційне дослідження М. В. Маркової підтвердило, що петрарківські мотиви у збірці «Пісні і сонети» Дж. Донна розкриваються через новаторське трактування любовного почуття, яке поєднує тілесне й духовне, а також через специфічну фемінну проблематику. Дисертантка встановила, що жіночий образ

у Дж. Донна втрачає традиційний ідеалізований ореол і набуває амбівалентних рис. Здобувачка також увиразнила, що поет активно трансформує петрарківські топоси, збагачуючи їх новими значеннями та розширюючи функціональність у своїх текстах. Особливу увагу дисертантка приділила генологічним аспектам петрарківської традиції у творчості Дж. Донна. М. В. Маркова з'ясувала, що ознаки петраркізму наявні у його віршованих посланнях та епістолах, де автор поєднує традиційні мотиви з оригінальними інтерпретаціями. Аналіз поем «Перші роковини» і «Другі роковини» дозволив дисертантці встановити, що Дж. Донн використовує петрарківські мотиви для осмислення питань життя, смерті та духовного вдосконалення. Авторка роботи виявила також присутність петрарківських контекстів у духовній ліриці поета, де вони слугують засобом вираження, сказати б, релігійного екзистенціалізму. У своїх елегіях Дж. Донн, за висновками дисертантки, зберігає ключові риси петраркізму, водночас надаючи їм сатиричного або глибоко особистісного забарвлення.

Дисертантка підкреслює, що, згідно з герменевтичними підходами до літературної традиції, запропонованими Т. С. Еліотом та Г.-Г. Гадамером, творчість Дж. Донна демонструє складне переплетення традиційності та новаторства. М. В. Маркова довела, що Дж. Донн не просто відтворює петрарківську поетику, але й трансформує її відповідно до національного культурного контексту Англії XVI–XVII століть. Таким чином, у другому розділі дисертації обґрунтовано, що внесок Дж. Донна у петрарківську традицію полягає не у сліпому наслідуванні, а у творчому переосмисленні її форм та ідей, що сприяло збагаченню англійської літературної традиції.

Логічним завершенням дисертації є третій розділ «**Герменевтичні моделі петраркізму Дж. Донна і Ф. Сідні: компаративні аспекти**», в якому авторка здійснила ретельне порівняльне дослідження. Воно дозволило не лише виявити спільні й відмінні риси творчості згаданих митців, але й показати, що петрарківський дискурс в англійській літературі того часу функціонував як мережа опосередкованих генетико-контактних зв'язків. Зокрема, дисертантка переконливо довела, що важливим джерелом для формування петрарківської

традиції в Дж. Донна стала лірика Ф. Сідні. М. В. Маркова продемонструвала, що Ф. Сідні майже повністю адаптував естетичну систему петраркізму, створюючи образ героя-закоханого, який оспівує шляхетну і недосяжну кохану, водночас залишаючи недоторканими основні петрарківські образи. Особливу увагу приділено осмисленню конфлікту між духовним і тілесним, який, попри спроби творця рефлексувати над його складністю, залишається невирішеним. На противагу цьому, Дж. Донн, як показала дослідниця, активно трансформує петрарківську модель. У його текстах простежується гумористичне переосмислення традиційних образів, творче маніпулювання петрарківськими елементами та введення нового змісту й образності. Замість страждань і внутрішніх конфліктів, характерних для героїв Ф. Сідні, у творах Дж. Донна переважає концепція щасливих і гармонійних любовних стосунків, що принципово відрізняється від традиційного для петраркізму погляду на любов. Відтак, М. В. Маркова належно обґрунтовано, що Дж. Донн не лише успадковує й переосмислює елементи петрарківського дискурсу, а й пропонує нову модель любовних взаємин, яка виходить за межі етичних і естетичних норм попередників, демонструючи справжню літературну інновацію.

У всіх розділах зібрано й виявлено багатий матеріал, а наведені факти вдало поєднуються зі змістовними рефлексіями та місткими висновками дослідниці. Загалом зміст рецензованої роботи свідчить про ґрунтовне вивчення дослідницею проблеми, глибину, виваженість і самостійність її аналізу, системний тип осмислення матеріалу, творче застосування загальнонаукових і спеціальних методів дослідження, що дозволило досягти поставленої мети.

Обсяг і характер публікацій авторки (основні положення роботи викладено в 33 публікаціях (із них 31 – одноосібна): 1 розділ у колективній науковій монографії, 18 статей у фахових виданнях України категорії «Б», 4 статті, що індексуються міжнародною наукометричною базою даних Scopus, 10 публікацій в інших виданнях, зокрема у збірниках матеріалів конференцій) свідчать про фундаментальність її доробку.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації.

Аналіз тексту дисертаційної роботи дає підстави зробити висновок, що здобувачка дотрималася загальних вимог та вимог академічної доброчесності. В основному тексті авторкою оформлено покликання на використані наукові праці, періодичні видання тощо. Анотація відображає поетапність вирішення мети і завдань дисертації. Текст анотацій українською та англійською мовами є ідентичним.

Дискусійні положення і зауваження до змісту дисертації

Попри відзначений позитив, у контексті наукової дискусії вважаємо за необхідне висловити деякі міркування, що виникли в процесі рецензування й потребують уточнень і пояснень:

1. Дисертація базується на герменевтичному підході, що дозволило здійснити глибокий аналіз петрарківських художніх структур у поезії Джона Донна. Водночас постає питання: чому саме герменевтика була обрана як домінуючий метод? Авторка могла б детальніше обґрунтувати вибір цього підходу, особливо в контексті його переваг над іншими методологічними підходами. Чи був герменевтичний метод обраний через його здатність розкривати глибинні смислові зв'язки між релігійними, культурними та поетичними аспектами творів? Було б доцільно прояснити, які специфічні риси герменевтики стали вирішальними у дослідженні складного феномена петрарківського дискурсу.
2. Робота демонструє системний і глибокий аналіз, однак могла б виграти від залучення сучасних англомовних праць, які доповнили б теоретичну базу роботи. Йдеться, зокрема про працю «Refiguring the sacred feminine: the poems of John Donne, Aemilia Lanyer, and John Milton» (2008; 392 с.) Терези М. ДіПаскале, яка є цінним джерелом для осмислення релігійних і філософських аспектів поезії Дж. Донна, зокрема в контексті його роботи з петрарківською традицією. Адже в

доробку Дж. Донна зримо проступає інтерпретація християнських жіночих архетипів у поєднанні з релігійними й земними мотивами. Такий підхід є актуальним для герменевтичного дослідження, оскільки відкриває нові горизонти в осмисленні духовного й тілесного в петрарківському дискурсі. У цьому ж ключі заслуговує на увагу студія «Religion around John Donne» (2019; 194 с.) Джошуа Екгарда, в якій проаналізовано релігійний контекст та його вплив на творчість Дж. Донна. Це дослідження могло б поглибити контекстуальний аналіз у дисертації.

3. Підрозділ 2.2, присвячений збірці «Пісні і сонети» Дж. Донна, було б доцільно доповнити аналізом ритмомелодійної структури текстів. Це дозволило б краще а) зрозуміти, як саме петрарківський дискурс вплинув не тільки на змістову, але й на формальну складову поезії Дж. Донна; б) простежити, як ритмомелодійні особливості сприяли створенню емоційного та смислового навантаження текстів. Це, у свою чергу, могло б суттєво розширити герменевтичний аспект дисертації, адже ритм і мелодика – важливі носії культурного й поетичного змісту.
4. У висновках роботи викладено ключові досягнення дослідження, але не зазначено перспективи подальшого вивчення теми. Наприклад: чи бачить авторка можливість застосування розробленого нею підходу до аналізу інших англійських поетів XVI–XVII століть? Наскільки перспективним є порівняння петрарківського дискурсу в англійській літературі з його проявами в літературах інших національних традицій? Чи можна використати герменевтичний підхід для вивчення сучасного переосмислення петрарківських тем у постмодерній поезії? Розгляд цих питань у висновках дозволив би не лише підсумувати здобутки дисертації, але й окреслити нові напрями, які могли б бути цікавими як для самої авторки, так і для майбутніх дослідників.

Водночас стверджуємо, що висловлені зауваження мають здебільшого характер побажань, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної

роботи **М. В. Маркової**, не знижують високої теоретичної й практичної цінності проведеного дослідження як цілісного, що є вагомим внеском у розвиток теорії літератури.

Висновок. Отже, дисертація «Поезія Джона Донна в контексті петрарківського дискурсу англійської літератури XVI – початку XVII століття: герменевтичні аспекти» є самостійним, завершеним дослідженням, яке містить теоретичну та практичну цінність, наукову новизну, відповідає вимогам «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17 листопада 2021 р., а її авторка, Маркова Мар'яна Василівна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.01.06 – теорія літератури.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та практики перекладу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

Іван ЗИМОМРЯ

